

Cuvânt-înainte

Anul viitor se vor împlini 175 de ani de la apariția lui *Struwwelpeter*, cartea medicului psihiatru și scriitorului german Heinrich Hoffmann. Publicată mai întâi sub titlul *Povești hazlii și ilustrații amuzante pentru copii între trei și șase ani* (subtitlul de mai târziu), cartea a apărut în 1845 într-un tiraj de 1500 de exemplare și conține mai multe istorioare în versuri despre copii imprudenți și consecințele nu arareori dramatice ale acțiunilor lor. Ilustrațiile îi aparțineau tot autorului. Despre cum a ajuns să fie scrisă cartea povestește Heinrich Hoffmann însuși într-o revistă din 1871: „În preajma Crăciunului 1844, când băiatul meu mai mare avea trei ani, am ieșit în oraș ca să-i cumpăr acestuia un cadou – o carte ilustrată care să corespundă puterii de înțelegere a unui omuleț de vârsta lui. Și-n loc de asta peste ce-am dat?! Peste niște lungi povestiri sau culegeri de ilustrații stupide, povești moralizatoare care începeau și sfârșeau cu precepte dojenitoare precum: «Copilul cuminte nu trebuie să mintă»; sau: «Copiii cuminți trebuie să fie curați» ș.a.m.d.“ Drept care Hoffmann a cumpărat un blocnotes gol și, întors acasă, a scris și desenat chiar el o cărticică pentru copilul său. Realizând o sinteză remarcabilă dintre text și imagine și fiind printre cele dintâi cărți ilustrate ale genului, *Struwwelpeter* a marcat un punct de cotitură în literatura pentru copii.

Succesul a fost imediat și uriaș, cartea fiind tradusă până în ziua de astăzi în peste treizeci și cinci de limbi. Mark Twain, în unele privințe un spirit afin cu Hoffmann, scria că „*Struwwelpeter* este cartea cea mai cunoscută în Germania, cea mai vândută pe piața cărții și cu cea mai largă răspândire în lume“. Preocuparea sa pentru aspectul comercial nu era întâmplătoare. Aflat împreună cu familia în toamna și iarna lui 1891 la Berlin, Mark Twain tocmai tradusese cartea în engleză – „*See this frowsy «cratur», / Pah! it's Struwwelpeter! / On his fingers rusty, / On his two-head musty...*“ –, vrând să le facă o plăcere ficelor sale de Crăciun 1891 (la fel ca și Heinrich Hoffmann băiatului său cu aproape jumătate de veac mai înainte). Dar totodată sperând ca prin asta să-și îmbunătățească situația financiară dezastruoasă în urma unor investiții greșite. Clara, una din fiicele lui Twain, avea să scrie mai târziu în Jurnalul ei că ceea ce-l atrăgea pe tatăl ei la cărticica lui Hoffmann era „spiritul lipsit de pietate al opoziției“.

Cartea s-a bucurat de o imensă popularitate din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până pe la jumătatea secolului XX. Azi, cartea continuă să fie populară în țările de limbă germană și mai ales în Germania, unde numele personajelor au devenit expresii proverbiale și desenele apar în varii reclame și campanii publicitare, în schimb a ajuns mai puțin cunoscută în afara spațiului de limbă germană. Chiar și așa, a influențat puternic și încă mai influențează literatura pentru copii, autori precum Roald Dahl sau Edward Gorey ș.a. Pe Maurice Sendak, un alt cunoscut scenograf, autor și ilustrator american de literatură pentru copii, îl încântau textele din *Struwwelpeter*, dar era fascinat mai ales de desenele lui Hoffmann. El considera că „din punct de vedere grafic... este una din cele mai frumoase cărți ale lumii“. Dar influența cărții pare să se fi extins și asupra altor genuri: în filmul său *Edward Măini-de-foarfece* (în rolul titular: Johnny Depp), autorul și regizorul Tim Burton, cu gustul său pronunțat pentru umorul bizar și negru, își prezintă personajul titular ca pe o sinteză a lui Struwwelpeter cu părul său vâlvoi și a Forfecarului din Konrad Suge-Dește.

Pe calea deschisă de *Basmele* fraților Grimm și mai apoi de Hoffmann, în Germania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea asemenea povești deopotrivă drastice și umoristice începeau să fie considerate ca un mijloc adecvat de a împărtăși copilului niște lecții de comportament social și de evitare a pericolelor. Poveștile lui Hoffmann nu urmăreau să-i înfricoșeze pe copii. Fusesse la începuturile carierei sale medic de familie și avusese numeroși pacienți copii. Și observase că micuții se linișteau când mai întâi lua creionul și o foaie de hârtie și le desena câte o istorioară. „Atunci micul sălbatic refractar se calmează, lacrimile se usucă, iar doctorul se achită parcă jucându-se de îndatoririle sale.“ Și mai observase Hoffmann că cei mici sunt mai puțin receptivi la ideea de armonie și au în schimb un gust pronunțat pentru comic, grotesc și bizar. Ilustrația grafică radicală din *Struwwelpeter*, ne explică Hoffmann, nu e decât un ecou al perversității și violenței conținute în multe basme, cum ar fi otrăvirea Albei ca Zăpada de mama ei vitregă ori înghițirea Scufiței Roșii de lupul cel rău. „Cartea – mai spune autorul – vrea să evoce într-o manieră de basm idei și fapte înspăimântătoare și exagerate! Nu poți ajunge la sufletul de copil cu adevărul absolut sau cu propoziții algebrice.“

Indiscutabil, Hoffmann căuta în primul rând să trezească interesul tinerilor ascultători sau cititori. Iar numeroasele elemente negre și *horror* ale povestioarelor sale îi captivau pe aceștia, desigur, fiind pe de altă parte îndulcite de extravaganța și umorul desenelor și situațiilor, și de uimitoarea viteză de acțiune și represiune: nici nu apucau bine copiii să se sperie, că incidentul se și încheiase cu o pedeapsă fulgerătoare ori se trecuse deja la o altă situație-surpriză. Hoffmann considera că, ilustrând grafic felurite pericole sociale, copiii învață să identifice anumite amenințări și să înțeleagă necesitatea dobândirii unor deprinderi sociale. Hoffmann își explica astfel metoda: „Ce învață copilul o face cât se poate de simplu pe calea ochiului, și nu pricepe decât ceea ce vede. Cu prescripțiile morale nu știe ce să facă. Avertismente de genul: Nu te murdări! Ai grijă

cu chibriturile și nu te atinge de ele! Poartă-te frumos! sunt doar vorbe goale pentru copil. În schimb, când îi arăți un puști dezgustător de murdar, o rochiță în flăcări, un copil neatent care suferă un accident – iată niște scene care, doar privindu-le, se explică prin ele însele și te fac să înveți.“

Succesul avut nu a împiedicat cartea să fie și foarte controversată. Încă de la început au existat și obiecții: unii erau nemulțumiți de faptul că Hoffmann, în loc să educe pur și simplu ca la carte, adică „serios“, autoritar și încruntat, părea să acorde o atenție mult prea mare distrării copilului. Iar dintr-o perspectivă modernă, unii cititori se pot întreba cât e de potrivită pentru copii prezentarea unor povești într-o manieră grafică atât de violentă. Ei consideră că violența și moartea bântuind cu atâta firesc prin povestioarele și desenele lui Hoffmann mai degrabă înfricoșează și inhibă copiii, sau chiar le întăresc un comportament reprobabil în loc să-l amelioreze. Așa gândeau unii părinți din vremea lui Hoffmann, și tot așa s-a întâmplat s-o mai spună ocazional și câte un pedagog din a doua jumătate a secolului XX. În fapt, de-a lungul timpului criticile la adresa lui *Struwwelpeter* s-au bătut uneori cap în cap. În 1848, pe când autorul era membru al Parlamentului provizoriu al Adunării Naționale de la Frankfurt, săptămânalul de satiră și umor *Fliegende Blätter* numea istorioarele lui Hoffmann „un pamflet de propagandă revoluționară“; în schimb, o sută douăzeci de ani mai târziu, germanii marcați de spiritul anti-autoritar al revoltei din mai 1968 vedeau în această carte exemplul concludent al unei „pedagogii negre“, care caută să înfrângă prin frică încăpățânarea copilului. J.D. Stahl, un specialist american în literatură pentru copii, a concentrat în puține cuvinte două trăsături opuse și definitorii ale lui *Struwwelpeter*, spunând că „opera e străbătută de un curent subteran de energie anarhică, nu cu totul înfrânată de cadrul moralist“.

Încă de la început, cartea și personajele ei au dat naștere la nenumărate imitații și parodii, acestea din urmă vizând deseori figuri politice (mai ales autocați și dictatori: autorii englezi au produs prin anii '30-'40 câteva parodii reușite la adresa lui *Struwwel-hitler*, cum s-a numit una dintre ele; mai târziu, estgermanul Walter Ulbricht a fost și el luat în vizor). Și dacă primele traduceri aveau în vedere, cum altfel, piața literaturii pentru copii, mai recent o serie din noile traduceri își găsesc cumpărătorii în bună parte printre adulți. Hoffmann, pe care drepturile de autor îl îmbogățiseră, era el însuși uimit de marele succes internațional al cărții. Și cu timpul tot mai dezamăgit și chiar iritat de „indestructibilul *Struwwelpeter*“ (mai târziu avea să spună despre carte că nu fusese mai mult decât „o glumiță familială ocazională“). Fiindcă din această pricină lumea uita ce considera scriitorul a fi adevărata sa operă: nenumărate piese de teatru, epopei în versuri și basme (despre care, în afară de o mână de specialiști, azi nu mai știe nimeni nimic). Ce ironie!

Alexandru Al. Șahighian